

DOKUMENTO SAMPRATA IR JOS REIKŠMĖ NUSIKALSTAMOS VEIKOS KVALIFIKAVIMUI

Doktorantė Andžela Tamašauskienė

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Baudžiamosios teisės katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas 271 45 84
Elektroninis paštas tamis@takas.lt

Pateikta 2004 m. rugsėjo 14 d.

Parengta spausdinti 2004 m. spalio 29 d.

Pagrindinės sąvokos: dokumentas, dokumento suklastojimas, teisinis faktas, nusikaltimo sudėtis, nusikalstamos veikos objektas.

S a n t r a u k a

Straipsnyje nagrinėjama dokumento kaip teisinės kategorijos samprata. Išaiškinti dokumento kaip teisinės kategorijos esmę būtina teisingam veikų, susijusių su dokumentų suklastojimu, kvalifikavimui. 2003 m. gegužės 1 d. įsigaliojusiam Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse (toliau BK) atsisakyta dokumentą apibrėžiančių požymių, o tai iš esmės turėtų keisti nusikalstamų veikų, susijusių su dokumento suklastojimu, kvalifikavimą. Sunkumų gali sukelti tai, kad dokumento suklastojimo nusikalstamos veikos sudėties objektas – valdymo tvarka – nepakito. Straipsnyje analizuojami minėtos veikos sudėties objektas ir dalykas, jų reikšmė teisingam veikos kvalifikavimui. Autorė išdėsto naują požiūrį į nagrinėjamos nusikalstamos veikos sudėties dalyką, kurį sieja su dokumento turiniu, t. y. teisiniu faktu. Toks dalyko supratimas padėjo surasti tinkamesnę objekto formuluotę, todėl straipsnyje pateiktas siūlymas patikslinti BK XLIII skyriaus pavadinimą. Be to, straipsnyje aptariamas dokumento vaidmuo nusikalstamų veikų, susijusių su dokumento suklastojimu, kvalifikavimui.

Tikriausiai, vos atsiradus rašybai ir dokumentams, atsirado ir noras klastoti raštus siekiant gauti kokios nors naudos arba privilegijų. Dokumentų suklastojimo sudėtis buvo žinoma jau nuo romėnų *lex Cornelia de falsis* laikų. Ji minima XVI a. Lietuvos Statutuose, taip pat tarpukario Lietuvos baudžiamojo statuto XXI skyriuje “Raštų klastojimas”. Kartais suklastoti arba pakeisti laišakai, diplomai, banko čekiai, mokėjimo kvitai ir kiti panašūs dokumentai labai praverčia nusikaltėliui, jeigu atrodo kaip tikri. Tačiau ar visos klastojamos rašytinės informacijos laikmenos laikytinos dokumentais juridine šio žodžio prasme? Ar galima kvalifikuoti veiką kaip dokumento suklastojimą (BK 300 str.), jei buvo suklastota, pavyzdžiui, PVM sąskaita-faktūra arba muitinės deklaracija? Įstatymų leidėjas galiojančiame BK išskyrė kelias dokumentų grupes ir numatė atsakomybę už:

- 1) rinkimų ar referendumo dokumento suklastojimą arba suklastoto rinkimų ar referendumo dokumento panaudojimą (BK 173 str.);

- 2) netikrų pinigų ar vertybinių popierių pagaminimą, laikymą ar realizavimą (BK 213 str.);
- 3) netikrų ar suklastotų pašto ženklų, važiavimo arba kitokių bilietų, banderolių ar kitų oficialių žymėjimo ženklų pagaminimą, laikymą ar realizavimą (BK 224 str.);
- 4) netikro dokumento pagaminimą ar tikro dokumento suklastojimą arba netikro ar suklastoto dokumento panaudojimą ar realizavimą (BK 300 str.);
- 5) antspaudo, spaudo arba blanko suklastojimą (BK 301 str.).

Atrodo, jog veikos kvalifikavimui ypač svarbią reikšmę turi dokumento rūšis, nes nuo dokumento kategorijos priklauso ir atitinkamos normos parinkimas. Kyla klausimas, kodėl ta pati veika (klastojimas), priklausomai nuo dokumento pobūdžio, turi būti skirtingai kvalifikuojama? Kas laikytina dokumentu? Galiojančiame BK pastebimas įstatymo leidėjo siekis vartoti specialųjį terminą tam tikrai rašto rūšiai paženklinėti. Taip dokumentai atskiriami nuo blankų, bilietų, banderolių, vertybinių popierių. Vadovaujantis tokia logika, rinkimų arba referendumo dokumentai turėjo būti pavadinti balsavimo biuleteniais, o kitokie dokumentai, priklausomai nuo jų funkcijų, turi turėti savo atskirą pavadinimą, nes dokumento funkcija nurodo nusikalstamos veikos objektą. Tuomet kiekviena klastojamų dokumentų rūšis atsiduria skirtinguose BK skyriuose. Pasikeitus dokumento suklastojimo normai naujajame BK, baudžiamosios teisės moksle iškeltas klausimas: kaip, pavyzdžiui, suklastotas fizinių asmenų paskolos raštelis susijęs su nusikaltimo, įvardyto BK 300 str., objektu – valdymo tvarka? [1, p.95]. Tačiau ar įmanoma ir tikslinga baudžiamajame įstatyme numatyti visas dokumento atmainas ir taip bandyti apsaugoti jas nuo klastojimo? Manau, spręsti problemą reikėtų pradėti nuo pačio dokumento, jo sąvokos išaiškinimo. Toliau galima kalbėti apie tai, kokį vaidmenį vaidina dokumentas kvalifikuojant nusikalstamą veiką.

Manau, minėtų dokumentų rūšių detalizavimas ir atsižvelgiant į tai veikos kvalifikavimas neapsaugo nuo klaidų. Pavyzdžiui, kaip turėtume kvalifikuoti istoriškai vertingo rankraščio suklastojimą? Kaip literatūros, mokslo, meno ar kitokio kūrinio neteisėtą atgaminimą (BK 192 str.)? O kaip dokumento suklastojimą (BK 300 str.)? Panašu, kad galiojančiame BK toks specialus atvejis nenumatytas, tačiau kitose šalyse bylos dėl istorinių dokumentų suklastojimo ne retenybė. Pavyzdžiui, 1983 m. Vokietijos teisėsaugos pareigūnai tyrė bylą dėl suklastotų Adolfo Hitlerio dienoraščių, 1991 m. Anglijoje buvo atliktas tyrimas suklastoto Džeko Skerdiko albumo byloje, Amerikoje tirta bylų dėl prezidentų Abrahamo Lincolno ir Harry S. Trumano parašų klastojimo, Italijoje aiškintasi dėl fiziko Galileo, o Anglijoje dėl poeto lordo Bairono rankraščių tikrumo [2, p. 147–159]. Be to, įstatymų leidėjas nepripažino dokumentais elektroninių raštų, garso ir vaizdo įrašų. Atsakomybė už veikas, kurių dalykas – elektroninis raštas, numatyta BK XXX skyriuje „Nusikaltimai informatikai“, o suklastotiems garso ir vaizdo įrašams specialios normos nėra. Jei vadovautumės leidėjo logika, turėtume dokumento sąvoką apibrėžti siaurai, kaip specialų terminą, žymintį tik mažą dalį rašytinių informacijos šaltinių. Tačiau tai kertasi su doktrinoje įsitvirtinusia dokumento samprata. Todėl būtina išsiaiškinti ir tiksliai nustatyti žodžio „dokumentas“ prasmę.

1. Dokumento samprata ir teisinė reikšmė

Lotyniškai *dokumentum* reiškia: 1. pamokymas, pamokantis pavyzdys; 2. liudijimas, įrodymas; 3. (vėl.) dokumentas, tekstas [3, p. 265]. Kol nebuvo rašytinių dokumentų, romėnų teisėje buvo taikomi kitokie teisinių santykių fiksavimo būdai – liudytojų parodymai arba specialūs ženklai, pvz., žemės ženklai. Tačiau jau tais laikais romėnų teisė žinojo minėtų fiksavimo būdų klastojimus: liudytojas galėjo duoti melagingus parodymus, o žemės ženklų klastojimas buvo laikomas atskiru nusikaltimu *termini motio*, t. y. riboženklų tvarkos pažeidimu [4, p. 22]. Neraštingoje bendruomenėje liudytojas, pakviestas stebėti juridinį aktą, tapdavo savotišku to akto „teisiniu dokumentu“. Jo parodymai atstodavo rašytinį dokumentą, liudytoju tikėjo, nes jo dalyvavimas suteikdavo sandoriui sakralinį pobūdį. Jei liudy-

tojas tyčia iškreipdavo parodymus apie jam žinomą juridinį faktą, tai turėjo tokią reikšmę, kokią dabar turi dokumentų suklastojimas. Manau, jog būtina atkreipti dėmesį į liudytojo parodymų esmę – žinias apie teisinį faktą. Čia slypi ir šiuolaikinio suklastojimo analogo supratimas. Iš esmės nesvarbu, koku pavidalu perteikiamos žinios apie teisinį faktą – rašytiniu ar žodiniu. Svarbu, kad šis perteikimas būtų tikras, t. y. teisingai atspindėtų įvykusį aktą. Kol nebuvo rašybos, tikrumo reikalavimas galiojo liudytojams – „žodiniams dokumentams“, o apsauga nuo melagingų parodymų buvo numatyta jau XII lentelių įstatyme [4, p. 22].

Laikui bėgant kaip ekonomiškai naudingesnis ir patogesnis įsitvirtino rašytinis teisiųjų santykių fiksavimo būdas, tačiau klastojimo problema liko. Dokumento samprata, palyginti su lotyniškuoju apibrėžimu, nelabai pasikeitė. „Tarptautinių žodžių žodyne“ pateikta šiek tiek platesnė nei lotynų kalboje dokumento samprata: 1. raštiškas ko nors paliudijimas, pažymėjimas, pvz., pateisinamasis dokumentas; 2. materialus žinių šaltinis, kuriame užfiksuotos kokios nors žinios, pvz., piešinys, nuotrauka, kino juosta; 3. *komp.* duomenų laikmena, kurioje nustatyta tvarka įforminta fiksuoto pavidalo juridinę reikšmę turinti informacija [5, p. 241]. Nesunku pastebėti, jog lotyniškoji triada pavyzdys-liudijimas-tekstas papildyta tik dokumento formos aprašymu, ir tai natūralu, nes sukuriama naujų stebėjimo ir fiksavimo priemonių. Dokumento turinys suprantamas kaip ir anksčiau – kaip tam tikrų žinių šaltinis.

Įdomu, kad verslo srityje dokumento paskirtis suprantama gana savitai: dokumentas – tai materialioji informacijos laikmena, skirta tai informacijai perduoti laike ir erdvėje [6, p. 113]. Aiškinama, jog elektroninėse sistemose dokumentas – tai bet kuris objektas, įtrauktas į sistemos atmintį. Taigi versle dokumento užduotis – išreikšti informaciją, ją perteikti kitiems subjektams, o tai byloja, jog dokumento forma yra savotiška priemonė pagrindinei vertybei – informacijai – išreikšti. Iš tokios dokumento sampratos plaukia ir dokumentų klasifikacija, t. y. skirstymas pagal turinį: moksliniai, techniniai, teisiniai ir kitokie. Dokumento forma ir rekvizitai svarbūs dažniausiai tik dokumento autentiškumui nustatyti, nors tam tikros formos bei paskirties dokumentai įgavo savo pavadinimus, pvz., *deed (angl.)* – dokumentas su antspaudu, *instrument (angl.)* – dokumentas teisinis aktas, *indenture (angl.)* – dokumentas su atplėšiama šaknele, *documentary letter of credit (angl.)* – dokumentinis akredityvas ir pan.

Lietuvos kalbininkai dokumentą aiškina taip: dokumentas: 1) reikalų raštas kokiam nors faktui ar teisei į ką nors patvirtinti; 2) rašytinis ko įrodymas, aktas, raštas, kūrinys ir pan., turintis istorinės reikšmės; 3) asmens pažymėjimas, pasas [7, p. 605]. Kaip matome, dokumento samprata čia siejamas visų pirma su dokumento forma – rašytinis aktas, tad rašytinė istorinė vertybė taip pat suprantama kaip dokumentas. Šiame apibrėžime akcentuojama ne tik turiningoji rašto vertė, bet ir savarankiška dokumento formos vertė, pvz., istorinė. Dokumento formos ir turinio skyrimas labai svarbus ir aktualus klausimas, ypač baudžiamojoje teisėje.

Baudžiamosios teisės vadovėlyje dokumentas aiškinamas kaip materialus objektas, kuriame užfiksuota kokia nors informacija [8, p. 58]. Informacija suprantama kaip duomenys apie asmenis, daiktus, faktus, įvykius, reiškinius ir procesus, nesvarbu, kokia jų išraiškos forma [9, p. 34]. Deja, mūsų šalies teisinėje bazėje informacijos sąvoka kol kas nėra nuosekliai išaiškinta. CK 1.97 str. 1 d. tarp civilinių teisių objektų paminėta informacija, bet jos esmė neatskleista, nėra jokio komentaro, nusakančio informacijos kaip teisinės kategorijos turinį. Mokslinėje literatūroje informacija traktuojama kaip nematerialaus pobūdžio žinių apie faktus atspindėjimo forma. Tuomet dokumentas – tokių žinių materialus laikmena. Pagal turinį, arba žinių pobūdį, dokumentai skirstomi į mokslinius techninius (patentai, brėžiniai, schemas), teisinius (sutartys, teismo sprendimai, juridinių faktų konstatavimo aktai), valdymo tvarkos (įsakymai, instrukcijos), privačius (laiškai, dienoraščiai) ir kitus. Pagal dokumento materializavimo formą gali būti skirstomi: 1) rašytiniai aktai; 2) raštai akliesiems; 3) oficialūs dokumentai; 4) garso ir vaizdo įrašai; 5) elektroniniai raštai; 6) šiuolaikinių technologijų kūriniai (pvz., SMS pranešimai, magnetinės kortelės, plastikiniai žetonai ir pan.). Vėl susiduriame su dokumento turinio ir formos skyrimu ir vienove. Jei dokumentas – materialus žinių šaltinis, kyla klausimas, ar visos žinios turi reikšmę baudžiamojoje teisėje? Kokią įtaką turi do-

kumento turinys baudžiamosios bylos tyrimui? Ar dokumento forma turi reikšmės baudžiamojame teisėje, koks formos vaidmuo? Tai, kad baudžiamajame įstatyme nėra dokumento definicijos ir kol kas nėra galiojančio BK komentaro, komplikuoja atsakymus į šiuos klausimus. Mano manymu, galima pasinaudoti tarpukario Lietuvos baudžiamojo statuto dokumento sąvoka, nes ji atspindi esminius dokumento požymius: „1. Dokumentas turi būti liudijimo pobūdžio ne tik subjektyviai, vadinasi, ne tik žmogui, kuris jam tokią reikšmę teikia, bet ir objektyviai – visiems kitiems. 2) Padirbimas nepareina nuo medžiagos, iš kurios pagamintas dokumentas, vadinasi, vis viena, ar tai bus pailas, drobė, cerata, metalas, medis, akmuo ar dar kuri kita medžiaga; viskas pareina nuo esmės to dokumento, kuris padirbamas. (...) 6) Padirbamasis dokumentas turi iš viso tikti teisėms išrodyti (...)“ [10, p. 351]. Taigi dokumentas suprantamas kaip objektyvių teisių liudijimas nepriklausomai nuo jų fiksavimo medžiagos. Esminis formos reikalavimas – materialumas, t. y. jutimasis egzistavimas.

Mūsų dienų teismų praktikoje galima surasti netiesioginį dokumento sąvokos išaiškinimą: Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. kovo mėn. 20 d. nutartyje kasacinėje byloje Nr. 2K-153 parašyta, kad dokumentai, kadangi surašyti įmonės vardu, liudija juridinę reikšmę turinčius faktus [11, p.13]. Kitoje, 2003 m. kovo mėn. 20 d. nutartyje kasacinėje byloje Nr. 2K-762 pažymėta: kasatoriaus teiginys, kad paskolų sutartys nėra oficialūs dokumentai, nes jos, anot kasatoriaus, neturėjo jokių juridinių pasekmių, taip pat nepagrįstas. Aptariamas sutartis V.B. pateikė valstybės institucijai – valstybinei mokesčių inspekcijai kaip priedą prie brangų turtą įsigijusio asmens pajamų deklaracijos. Jomis buvo siekiama patvirtinti faktą, kad pajamos, panaudotos deklaruojamo pastato statybai, buvo gautos teisėtai (pinigus paskolinant). Toks faktas neabejotinai turi juridinę reikšmę, nes neteisėtu (nusikalstamu) būdu gautų pinigų naudojimas ūkinei veiklai yra nusikaltimas – pinigų plovimas [11, p.2]. Taigi dokumento reikšmė siejama visų pirma su jo turiniu – su teisiniu faktu, kurį išreiškia dokumentas. Teisinio fakto išreiškimo forma neturi kokios nors svarbios įtakos dokumento suvokimui. Dokumentui parengti gali būti panaudotas ne tik popierius, bet ir kitokia medžiaga: fotopopierius, garso ir vaizdo juostos, kompaktinės plokštelės, audinys ir kita [12, p. 245].

Šiuolaikinės materialinės teisės normos kol kas nepateikia dokumento apibrėžimo, o baudžiamajame procese dokumentu pripažįstamas kiekvienas materialus informacijos šaltinis, jeigu jis turi reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti: dokumentais, turinčiais reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti, yra materialūs objektai, kuriuose įmonė, įstaiga, organizacija, pareigūnas arba fizinis asmuo tam tikrais ženklais užfiksuoja informaciją, galinčią padėti atskleisti nusikalstamą veiką ir nustatyti su šia veika susijusias aplinkybes [13, p. 32]. Pažymėtina, jog teismo nepripažintas įrodymu dokumentas nenustoja būti dokumentu – žinių apie tam tikrus faktus šaltiniu, tik šie faktai neturi reikšmės baudžiamosios bylos tyrimui ir nagrinėjimui. Įstatymų leidėjas įtvirtino diskrecinį dokumento traktavimą baudžiamajame procese todėl, kad klastojimas – bene populiariausia ir sunkiausiai išaiškinama nusikalstama veika. Nusikalstamumo prevencijos centro Lietuvoje statistinėje ataskaitoje nurodyta, kad vien tik per vienerius metus nuo 2002 m. sausio 1 d. iki 2003 m. sausio 1 d. užregistruota 1921 nusikaltimų, kvalifikuojamų pagal 1961 m. BK 207 str. „Oficialaus dokumento suklastojimas ar suklastoto oficialaus dokumento realizavimas ar panaudojimas“. Buvo nustatyta tik 410 asmenų, įtariamų padariusių minėtą nusikaltimą [14, p. 4]. Pabrėžtina, jog ataskaitoje kalbama tik apie oficialių dokumentų klastojimą, o kiek buvo suklastota neoficialių, bet svarbių dokumentų? Nusikaltėliai taiko įvairiausius būdus ir metodus klastotėms, šitas „menas“ nuolat tobulinamas. Tokiomis sąlygomis nustatyti dokumento sąvokos ribas priklausomai nuo dokumento formos reikštų pralaimėti, nes įstatymai negali aplenksti vystymosi. Tai gerai žino kriminalistai, kurie tiesiogiai susiduria su klastočių tyrimu. Kriminalistikoje dokumentas (lot. *dokumentum* – įrodymas, paaiškinimas, pavyzdys) suprantamas kaip materialus objektas, kuriame sutartinių ženklų, simbolių, natūralia arba dirbtine kalba užfiksuoti duomenys apie faktus [15, p. 24]. Kitaip tariant, dokumentais laikomi materialūs objektai, kuriuose

tam tikru būdu įtvirtinta informacija apie bylai reikšmingas aplinkybes ir faktus. Skiriami rašytiniai, grafiniai, fotodokumentai, kino dokumentai ir vaizdo dokumentai [16, p. 171].

Apibendrinus ankščiau pateiktus apibrėžimus, galima išskirti reikšmingus dokumento požymius teisine prasme – tai formos ir turinio vienovė. Formos prasme dokumentas – tai materialus dalykas, turinio – liudijantis tam tikrą faktą. Turiniu dokumentas skiriasi nuo kitų materialinių (rašytinių) informacijos šaltinių: jo esmę sudaro teisiškai reikšminga informacija, duomenys apie teisinį faktą. Teisiniai, arba juridiniai, faktai aiškinami kaip gyvenimo įvykiai ir veiksmai, su kuriais teisės normos sieja teisinių santykių atsiradimą, pasikeitimą ir nutraukimą [17, p. 217]. Taigi teisinį dokumento apibrėžimą būtų galima sukonstruoti taip: *dokumentas – tai materialus teisinio fakto liudijimas*.

Autorės nuomone, toks dokumento apibrėžimas priimtinas ne tik baudžiamosios teisės, bet ir kitoms teisės šakoms, nes gana tiksliai atskleidžia teisinę dokumento esmę bei paskirtį – būti teisiškai reikšmingos informacijos materialiu šaltiniu.

2. Dokumento suklastojimo sudėties objektas ir jo reikšmė veikos kvalifikavimui

Kvalifikuojant nusikalstamas veikas paprastai nekyla didelių sunkumų nustatant objektą. Valstybėje baudžiamosios teisės saugojama vertybė atsispindi baudžiamojo įstatymo skyrių pavadinimuose. Prireikus konkreči veika kvalifikuojama pagal atitinkamą BK straipsnį, parenkant jį pagal objektą – skyrių pavadinimą, kuriame užfiksuotas saugojamas nuo pažeidimų gėris. Tačiau objektą nustatyti gali būti keblu, jei baudžiamojo įstatymo norma sukonstruota netiksliai, iki galo neapgalvota, bet įtvirtinta BK straipsnyje. Tokia problema kyla kvalifikuojant nusikalstamas veikas, susijusias su dokumento suklastojimu.

Galiojančio BK 300 straipsnyje išdėstyta norma saugoja valdymo tvarką nuo dokumentų suklastojimo. Nors XLIII skyriaus pavadinime nėra žodžio „valstybinio“, reikėtų suprasti, kad saugoma būtent valstybinio valdymo tvarka kaip valstybėje branginama vertybė. Toks požiūris galiojo ir aiškinant senojo BK atitinkamo nusikaltimo objektą: nusikaltimai valdymo tvarkai buvo apibrėžiami kaip pavojingos veikos, kuriomis kėsinama į įstatymais ir kitais teisės aktais nustatytą valdymo tvarką, normalų valstybės arba savivaldos institucijų funkcionavimą, valdžios autoritetą bei asmens teises ir teisėtus interesus [8, p. 8]. Literatūroje išskiriamos trys valdymo rūšys: teisinis, vykdomasis ir administracinis. Subjektų, iš kurių vienas – valstybė, santykiai patenka į valstybinio valdymo sritį, nes valstybės atstovai turi elgtis tik pagal nustatytas taisykles. Dokumentai, kurie atspindi tokių santykių esmę, turi būti tikri, priešingai nustatyta valdymo tvarka gali būti dezorganizuota. BK 300 str. norma kaip tik saugoja dokumentus nuo klastojimo, užtikrindama valdymo tvarkos patikimumą. Taigi santykiuose, kuriuose vienas iš subjektų – valstybė, yra numatyta dokumento kaip valdymo instrumento, valstybės valios išreiškimo priemonės tikrumo baudžiamoji teisinė apsauga. Kyla klausimas, kokia norma saugoja nevalstybinių subjektų santykius fiksuojančius dokumentus nuo klastotės? Ar galima privačių asmenų sutarties suklastojimą kvalifikuoti pagal BK 300 str.? Manytina, kad privačių asmenų santykių valdymo tvarka nereguliuoja. Išėina, kad BK 300 str. taikytinas tik tuomet, kai nustatoma klastotė, trikdanti valdymo tvarką. Tokia nuomonė išsakyta mokslinėje literatūroje: BK 300 str. numatyto nusikaltimo dalyku, be kitų dokumentams būdingų požymių, gali būti tik tokie dokumentai, kuriuose užfiksuoti duomenys yra reikšmingi normaliai valstybės arba savivaldos institucijos veiklai. Dokumentai, nenumatantys tokio pobūdžio duomenų, negali būti šios nusikalstamos veikos dalykas [18, p. 19–20]. Prašosi išvada, jog valstybė, saugodama savo interesus dokumentų tikrumo apsaugos srityje, ignoruoja kitų subjektų interesus šioje srityje. Ar tai teisinga? Kita vertus, ar reikalinga atskira norma privačių dokumentų saugai ar saugomas turi būti kitas dalykas?

Dokumento svarba visuomenėje yra ne tai, kaip išreikštas dokumentas ar kokio pobūdžio jis yra, o tai, kokia jo paskirtis ir reikšmė, apie ką jis byloja. Atsižvelgiant į tai, kokius

santykius atspindi dokumentas, nustatoma jo apsauga, taip pat ir baudžiamoji teisinė. Valstybiniame valdyme dokumentas svarbus todėl, kad jis yra valdančios jėgos išsireiškimo aktas. Tokiomis sąlygomis dokumento klastojimas – savotiškas kėsinimasis į valstybinį valdymą, nes valstybė yra visų administracinių teisinių santykių privalomasis subjektas. Be abejo, valstybinių dokumentų kaip valdymo instrumentų apsauga yra aktuali kiekvienoje šalyje, bet kartu turėtų būti saugomi ir kitų subjektų interesai. Taip buvo, pavyzdžiui, tarpukario Lietuvoje: Baudžiamojo statuto 440 str. saugojo privačių subjektų teisinius santykius nuo jas liudijančių dokumentų netikrumo, o 441 str. baudžiamoji atsakomybė buvo numatyta už vyriausybės arba visuomenės įstaigos arba tarnautojo dokumentų padirbimą [10, p. 351–359].

Atkūrus nepriklausomybę, Lietuvos baudžiamojoje teisėje galiojo paveldėta iš LTSRS BK norma, nustatanti atsakomybę už oficialaus dokumento suklastojimą. Senojo BK 207 str. nuo klastočių saugojo tik oficialius įgaliojimus turinčius subjektus, o kitų subjektų dokumentų saugos interesai buvo ignoruojami. Tik 2001 m. Seimo nario ir privataus asmens dėka padėtį buvo bandoma pakeisti – Seimui buvo pateiktas BK 207 str. pakeitimo projektas, kuriame dokumento samprata buvo praplėsta išbraukiant iš straipsnio dispozicijos žodį „oficialus“. Pažymėta, jog prie „oficialių dokumentų“ priskirtini ne vien tik valstybės ar savivaldybės valdžios ir valdymo institucijų išleisti normatyvinio, direktyvinio, informacinio arba kitokio pobūdžio dokumentai, bet ir kitų institucijų (ar net privačių asmenų) išleisti (išduoti, surašyti) dokumentai – pažymos, pažymėjimai, sprendimai, buhalterinės apskaitos dokumentai, sutartys, viešbučių kvitai ir kiti. Kita vertus, jei raštas neturi juridinės reikšmės, jis vargu ar priskirtinas prie dokumentų [19, p. 1]. Tikėtina, kad į minėtus siūlymus buvo atsižvelgta konstruojant naujojo BK 300 straipsnį, nes jame bandyta apsaugoti visus dokumentus, o ne tik oficialius. Tačiau nepakitus dokumento suklastojimo objektui (valdymo tvarka), komplikotinas kvalifikavimas tų veikų, kur klastojimas, atrodo, nekenkia valdymo tvarkai. Dokumentų suklastojimu gali būti pažeisti įvairiausi interesai nuosavybės, verslo, ekologijos, medicinos, švietimo ir kitose srityse, iš pirmo žvilgsnio nesusijusiose su valdymo tvarka. Taigi viena vertus, naujo BK dokumento suklastojimo objektas – valdymo tvarka – reikalauja nuoseklaus išaiškinimo, kita vertus, dokumento suklastojimo atvejai turi bendrą vardiklį, kurį turi atspindėti dokumento suklastojimo objektas. Nustatyti šį vardiklį galima suvokus, koks dokumentų vaidmuo visuomeniniam gyvenimui.

Visuomenėje susiklosto įvairiausi santykiai, kurie grindžiami tam tikrais faktais. Iš visų faktų išskiriami juridiniai – su kuriais siejamas teisinių santykių atsiradimas, pasikeitimas ar pabaiga. Teisiniai santykiai yra visuomeninių santykių atmaina, jie sureguliuoti teisės normomis. Teisinio santykio pagrindą sudaro juridinis faktas, kuris dažniausiai būna įtvirtintas dokumentaliai. Pagrindinė dokumentų funkcija yra visuomenei arba atskiriems jos nariams svarbių teisinę reikšmę turinčių aplinkybių ar faktų įtvirtinimas, įvairių teisių ir pareigų atsiradimo, pasikeitimo ar pasibaigimo fiksavimas bei visų kitų juridinę reikšmę turinčių aplinkybių įtvirtinimas [1, p. 96]. Mokslinėje literatūroje išsakyta nuomonė apie BK 300 str. įvardyto nusikaltimo objektą, kad tikrasis gėris, kurį siekia apsaugoti įstatymo leidėjas, yra teisinės apyvartos funkcionalumas ir patikimumas [1, p. 96]. Manoma, kad suklastotas ir įtrauktas į teisinę apyvartą dokumentas – materialus teisinio fakto liudijimas, daro žalą ne tik teisiniams santykiams, jų dalyviams, bet ir teisinei sistemai kaip tam tikros visuomeninio gyvenimo dalies reguliatoriui. Logiška būtų padaryti išvadą, kad dokumento suklastojimu trikdoma ne valdymo, o teisinė tvarka. Valdymo tvarka siejama su hierarchija, pavaldumu, valdinių santykių subjektų nelygybe. Tai nepriimtina, pvz., civilinėje teisėje, kuri grindžiama teisinių santykių subjektų lygiateisiškumo principu. CK įvardyti civilinių santykių teisinio reglamentavimo principai skirti tiek valstybei ir jos institucijoms, tiek visiems civilinių teisinių santykių subjektams [20, p. 60]. Suklastoti dokumentai panaudojami įvairiausiose srityse, tačiau visuomet išaiškėjus klastojimo atvejui susiduriama su teisinės tvarkos pažeidimu. Todėl siūlyčiau BK XLIII skyriaus pavadinimą pakeisti taip: *Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai teisinei tvarkai (teisėtvarkai), susiję su dokumentų arba matavimų priemonių klastojimu*. Manau, skyriaus pavadinimo pakeitimas į universalesnį leistų tiksliau išreikšti minėtų nusikalstamų veikų

objektą, o tai padėtų tapačiai vertinti veikas, susijusias su dokumento suklastojimu, bei išvengti klaidų jas kvalifikuojant.

3. Dokumentas kaip nusikalstamos veikos dalykas ir priemonė

Dažniausiai dokumento svarba ir teisinė reikšmė nustatoma iš jo turinio. Jei dabar kas nors klastotų išlikusį komjaunuolio bilietą, tai nesukeltų jokių padarinių, išskyrus gal juoką. Bet visai kitokios pasekmės atsirastų paaiškėjus, jog suklastotas, pvz., pasas. Dokumentai neklastojami dėl grožio, nenaikinami dėl neestetiško vaizdo. Tokių veiksmų priežastys – reikšmingi objektyvaus pasaulio faktai. Iškreipti, nuslėpti šiuos faktus arba kitaip paveikti žmonių nuomonę apie juos yra vienintelė priežastis keisti tų faktų materialios išraiškos formą – dokumentą. Reikėtų pripažinti, jog dokumento kaip nusikalstamos veikos dalyko traktavimas turėtų būti sietinas su dokumento turiniu. Dalyku gali būti ir tas teisinis faktas, kurį atspindi dokumentas, o dokumento forma – šio fakto laikmena. Tokia pozicija skiriasi nuo tradicinio dokumento vaidmens nusikalstamoje veikoje supratimo. Dokumentas traktuojamas kaip nusikalstamų veikų, aprašytų senojo BK 205, 206, 207 str., dalykas [8, p. 57–65]. Doktrinoje nėra vienos nuomonės dėl nusikalstamos veikos dalyko apibrėžimo. Autorei artima tų mokslininkų pozicija, kurie teigia, jog nusikalstamos veikos dalyku gali būti ne tik materialūs daiktai, bet ir subjektyvios asmenų teisės, jų veikla bei kiti nematerialaus pobūdžio dalykai [21, p. 166–167]. Objektyvūs (išoriniai) veikos sudėties požymiai – tai aplinkybės, kurios apibūdina išorinę veikos pasireiškimo pusę. Būtent tokį vaidmenį vaidina dokumentas kvalifikuojant veiką. Paprastai dėl juridinių faktų, kurių buvimą tvirtina dokumentai, neatitikties nusikaltėlio sumanymui, tie dokumentai klastojami, grobiami arba slepiami (klastojamas vaizdo įrašas, nedarbingumo pažymėjimas, archyviniai įrašai siekiant gauti palikimą, akcininkų susirinkimo protokolai ir t. t.). Aplinkybė, dėl kokių faktų klastojamas ar naudojamas suklastotas dokumentas, rodo nusikalstamos veikos kryptingumą, taigi ir kvalifikavimą. Dažniausiai klastojant dokumentą siekiama gauti turtinės arba asmeninės naudos. Tokiais atvejais dokumentas laikytinas nusikaltimo padarymo priemone. Tačiau negalima atmesti dokumento suklastojimo kaip savarankiško nusikaltimo reikšmės. Klastojimu pasiekiamas rezultatas ir dokumento suklastojimas – skirtingos, bet vienodai nepageidautinos veikos. Visais atvejais, kai klastojamas teisiškai reikšmingas dokumentas, padaroma žala visuomeniniams (teisiniams) santykiams, todėl dokumento suklastojimas laikytinas atskiru nusikaltimu. Tokią išvadą patvirtina ir teismų praktika. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 1997 m. sausio 16 d. nutarime Nr. 1 „Dėl teismų praktikos kontrabandos byloje“ nurodyta, kad suklastotos muitinės deklaracijos pateikimas muitinei kvalifikuojamas tik pagal senojo BK 312 straipsnio. Tačiau asmuo, suklastojęs muitinės deklaraciją ir pateikęs ją muitinei, atsako pagal BK 312 str. ir 207 str. 2 dalį [22, p. 132]. Matome, jog suklastotos deklaracijos pateikimas (nusikaltimo padarymo būdas) muitinei buvo kvalifikuojamas tik kaip kontrabanda; šiuo atveju suklastota deklaracija laikytina nusikaltimo padarymo priemone. Deklaracijos klastotojas atsakydavo ir už kontrabandą, ir už oficialaus dokumento suklastojimą. Pastaruoju atveju suklastota deklaracija laikytina nusikalstamos veikos dalyku. Manau, tokia praktika turėtų išlikti taikant naujojo BK normas: reikėtų skirti suklastoto dokumento pateikimą, panaudojimą kaip nusikaltimo padarymo būdą ir dokumento suklastojimą kaip savarankišką nusikaltimą. Tai ypač svarbu sprendžiant dokumento suklastojimo ir sukčiavimo atribojimo klausimą, nes suklastoti dokumentai dažnai panaudojami siekiant gauti svetimą turtą arba teisę į svetimą turtą. LAT senato 1998 m. gruodžio 22 d. nutarime Nr. 8 „Dėl teismų praktikos sukčiavimo ar turto pasisavinimo arba iššvaistymo baudžiamosiose byloje (BK 274 ir 275 str.)“ nurodoma, kad kai kaltininkas pateikia suklastotus dokumentus norėdamas įsidarbinti, o įsidarbinęs atlieka darbą ir gauna atlyginimą, jo veikoje nėra sukčiavimo sudėties. Ji kvalifikuotina pagal BK 207 str. atitinkamą dalį. Priedų prie atlyginimo gavimas pateikus suklastotus mokslinio laipsnio, darbo stažo ir pan. dokumentus, kurie suteikia kaltininkui teisę juos

gauti, taip pat išsinuomoti turto, prekių, paimtų konsignacijos pagrindais, bei daiktų, įsigytų kreditan, užvaldymas turint išankstinį tikslą pasisavinti kvalifikuotinas kaip sukčiavimas [22, p. 167]. Taigi klastotės panaudojimas siekiant įsigyti turtą ar turtinę teisę, kvalifikuotinas kaip sukčiavimas, o pats suklastojimas būtų vertinamas iš sutapties. Sukčiavimo atveju nusikalstamos veikos dalykas yra svetimas turtas ar turtinė teisė, suklastoto dokumento panaudojimas – minėtos veikos padarymo būdas, klastotė – nusikalstamos veikos priemonė. Dokumento suklastojimo atveju dalyku laikytinas dokumente įtvirtintas teisinis faktas. Teisingai neįvertinus nusikalstamos veikos dalyko, būtų sunku išvengti klaidų kvalifikuojant veikas, susijusias su dokumento suklastojimu.

Kvalifikuojant nusikalstamą veiką, negalima pamiršti, kad įvairiausi rašytiniai informacijos šaltiniai gali turėti savarankišką vertę. Susiduriant su tokių šaltinių klastojimu, raštas laikytinas nusikalstamos veikos dalyku. Kartais rašto turinys turi prasmę, bet neturi svarbios, ypatingos reikšmės, tačiau pats raštas vertę turi. Pavyzdys gali būti istoriniai paminklai, garsių žmonių laišakai, bukinistinės retenybės ir kita. Tokie raštai yra tam tikrų faktų išraiškos forma, bet su tais faktais nesietinas teisinių santykių atsiradimas, pasikeitimas arba pabaiga, todėl tokie raštai negali būti laikomi dokumentu teisine šio žodžio prasme. Jie turi vertę dėl savo egzistavimo, čia labiau svarbi forma nei turinys, todėl tokie raštai gali būti tapatinami su daiktu. Civilinėje teisėje aiškinama, kad asmeniniais tikslais pagrįsta daikto vertė priklauso nuo savybių, kurias asmuo priskiria daiktui nepaisant galimos iš to daikto naudos. Tai gali būti istorinė ar kita unikali daikto vertė [23, p. 244]. Tokia nuostata įtvirtinta ir CK 4.11 str. 4 dalyje [24, p. 130]. Toks daiktas gali būti savarankišku teisinių santykių objektu, gali būti brangiai perkamas, mainomas, kitaip perleidžiamas, todėl gali atsirasti noras pagaminti arba suklastoti panašų į originalą dalyką. Taigi kvalifikuojant nusikalstamą veiką, pirmiausia reikėtų atsakyti į klausimą, kokį vaidmenį joje vaidino tam tikras dokumentas, ar susidūre su raštu-daiktu, ar su dokumentu-teisinio fakto liudijimu. Nuo atsakymo priklauso tinkamos normos parinkimas, teisingas veikos kvalifikavimas. Susidūrus su pagrobtu, sunaikintu, suklastotu raštu-daiktu, kvalifikuotini vagystė, turto sunaikinimas arba sugadinimas, sukčiavimas. Tuomet dokumento-teisinio fakto liudijimo suklastojimas kvalifikuotinas pagal BK 300 straipsnį. Čia galime susidurti su problema: ne visuomet dokumento suklastojimą galėsime susieti su valdymo tvarkos pažeidimu. Nusikaltėlio sumanymui įgyvendinti gali būti klastojami įvairiausi, privataus pobūdžio ar užsienio šalių dokumentai, kurių atsiradimo mūsų šalies valdymo tvarka nereguliuoja. Tokiais atvejais veiką kvalifikuoti gali būti gana sunku. Išvengti problemų galėtų padėti dokumento suklastojimo objekto patikslinimas. Nustačius, kad dokumentas – tai materialus teisinio fakto liudijimas, logiška būtų pripažinti, jog klastojimu pažeidžiama teisinė tvarka.

Išvados

1. Dokumento samprata bendrinėje kalboje ir teisėje yra skirtinga. Išanalizavusi dokumento kaip teisinės kategorijos definiciją, autorė sukonstravo teisinį dokumento apibrėžimą: *dokumentas – tai materialus teisinio fakto liudijimas*. Autorės nuomone, toks apibrėžimas apima reikšmingus dokumento požymius: formą – materialus žinių šaltinis, ir turinį – duomenys apie teisinį faktą.

2. Dokumente įtvirtintų teisinių faktų iškreipimas arba nuslėpimas pažeidžia teisės aktais nustatytą visuomeninio gyvenimo tvarką. Todėl siūlyčiau BK XLIII skyriaus pavadinimą pakeisti taip: *Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai teisinei tvarkai (teisėtvarkai), susiję su dokumentų ar matavimo priemonių klastojimu*.

3. Kvalifikuojant veikas, susijusias su dokumento suklastojimu, pirmiausia reikėtų įvertinti dokumento vaidmenį konkrečioje nusikalstamoje veikoje. Nustačius, kad klastojimo dalykas susijęs su teisiniu faktu, kvalifikuotinas pagal BK 300 str. Kitos veikos, susijusios su dokumento suklastojimu, vertintinos iš sutapties.

4. Kai dokumentas atspindi ne juridinius, o kitokius faktus ir turi savarankišką istorinę, meninę arba kitą vertę, tokį „dokumentą“ teisingiau būtų vadinti raštu. Šiuo atveju rašto suklastojimas, slėpimas arba pagrobimas vertintinas kaip nusikalstama veika, kurios dalykas – daiktas, ir atitinkamai kvalifikuotina.

LITERATŪRA

1. **Sinkevičius E.** Dokumentų suklastojimo koncepcija naujame Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse // Jurisprudencija. 2003. Nr. 45(37).
2. **Owen D.** Paslėptieji įkalčiai. – Vilnius: Naujoji Rosma, 2003.
3. **Kuravinis K.** Lotynų-lietuvių kalbų žodynas. – Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996.
4. **Жижиленко А. А.** Подлог документов: научно-догматическое исследование. – Санкт-Петербург, 1900.
5. **Vaitkevičiūtė V.** Tarptautinių žodžių žodynas. – Vilnius: Žodynas, 2002.
6. **Толковый** юридический словарь бизнесмена. – Москва: Контракт, 1994.
7. **Lietuvių** kalbos žodynas. – Vilnius, 1969.
8. **Baudžiamoji teisė.** Specialioji dalis. 2 knyga. – Vilnius: Eugrimas, 2000.
9. **Čaikovski A.** Balti tinklai – juodi pinigai // Justitia. 1999. Nr. 5–6.
10. **Baudžiamasis Statutas** su papildomais baudžiamaisiais įstatymais ir komentarais. Spaudai parengė M. Kavolis. – Kaunas, 1934.
11. **www.lat.litlex.lt**
12. **Lietuvos Respublikos** baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I–IV dalys. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003.
13. **Lietuvos Respublikos** baudžiamojo proceso kodeksas. – Vilnius. 2002.
14. **Ataskaita** apie nusikaltimus, padarytus Lietuvos Respublikoje per 2002 m. 12 mėnesių. 2004. www.nplc.lt.
15. **Белкин Р.С.** Криминалистика. Краткая энциклопедия. – Москва, 1993.
16. **Kurapka E., Malevski H., Palskys E., Kuklianskis S.** Kriminalistikos technikos pagrindai. – Vilnius: LTA, 1998.
17. **Vansevičius S.** Valstybės ir teisės teorija. – Vilnius: Justitija, 2000.
18. **Aidukas M.** Baudžiamosios atsakomybės už dokumentų suklastojimą problemos naujajame Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse // Teisė. 2003. Nr. 48.
19. **Baudžiamojo** kodekso 207 str. pakeitimo įstatymo projekto aiškinamasis raštas. 2004. www.lrs.lt.
20. **Lietuvos Respublikos** civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. – Vilnius: Justitija, 2001.
21. **Baudžiamoji teisė.** Bendroji dalis. – Vilnius: Eugrimas, 1998.
22. **Lietuvos** teismų praktika. Baudžiamoji teisė ir baudžiamasis procesas 1991 01 17–2000 06 16. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2000.
23. **Civilinė teisė.** – Kaunas: Vijusta, 1997.
24. **Lietuvos Respublikos** civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000. Nr. 74.

Conception of Document and its Importance for Qualification of Criminal Activity

Doctoral Candidate Andžela Tamašauskienė

Mykolas Romeris University

Keywords: *document, falsification of a document, juridical fact, formal components of a crime; corpus delicti, object of a criminal activity.*

SUMMARY

The article analyzes the concept of a document as juridical category. It is necessary to clarify the essence of the document as juridical category for the proper qualification of acts connected with falsification of the documents. In the Criminal Code (further – CC) that entered into force on May 1st 2003, the features describing the document were refused, which, on essence, would have to alter qualification of criminal acts connected with falsification of the documents. The difficulties may arise due to the fact that the object of document falsification action's composition – the order of control – was not altered. The article analyzes the object and subject of the above mentioned activity's composition, their impact on the proper qualification of the activity. The author present the new outlook of discussed object of criminal activity composition, which she connects with the content of the document. Such conception of the object has helped to find more suitable definition of the object; thus, the article provides the proposal regarding the clarification of the title of XLIII part of CC. Apart from that, the article discusses the role of the document in qualification of the criminal acts connected with falsification of the document.

